

ЛЕКЦІЯ 7. Створення політико-правової бази етнонаціональної політики в Україні.

7.1 Найактуальнішим із пріоритетів для Української держави після проголошення незалежності стало створення власної політико-правової бази етнонаціональної політики. Цей процес започатковано найголовнішими державними актами: Декларацією про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. та Конституцією України, прийнятою 28 череня 1996 р. У цих документах закріплено концептуальні засади української етнонаціональної політики: визнання пріоритету права і верховенства закону; існування єдиного громадянства; врахування взаємозв'язку загальногромадянських і національних прав і свобод людини; забезпечення рівних конституційних прав та свобод усіх громадян; незалежно від їхнього етнічного походження; гарантування повної та рівноправної участі громадян України, котрі належать до різних етноспільнот, у всіх сферах життя українського суспільства; права кожного громадянина вільно визначати свою національну приналежність. Зокрема, наголошується на дотриманні принципів:

- а) національного інтересу та національних пріоритетів у державному, а не етнічному значенні;
- б) поліетнічного, полікультурного та полілінгвістичного плюралізму;
- в) взаємодії та взаємовпливу політичного, економічного, правового, соціального й національного факторів у суспільстві,
- г) захисту суверенітету і територіальної цілісності держави;
- г) рівноправності та взаємовигідності співробітництва з іншими державами та міжнародними організаціями і незалежними експертами в міжнаціональній сфері.

Досягнення єдності суспільства, збереження і втілення в життя ідеалів та принципів, які є спільним надбанням українського народу, дотримання прав і свобод людини є важливою турботою держави щодо інонаціонального населення – громадян України, які складають понад 22 % від загальної кількості мешканців. Верховна Рада України відповідно до Декларації про державний суверенітет України та Акту проголошення незалежності України, керуючись Декларацією ООН про права людини, у 1991 р. перед проголошенням незалежності прийняла Декларацію прав національностей України, в якій гарантовано рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права представникам усіх національностей, які проживають на її території як громадяни суверенної країни. Цим самим держава задекларувала демократичний шлях становлення незалежної країни, а для всіх національностей – вільний та рівноправний національно-культурний розвиток.

Найголовнішою умовою становлення України як поліетнічної демократичної держави є толерантне ставлення до етнокультурних, мовних і релігійних особливостей як кожної людини, так і кожної етноспільноти, створення сприятливих умов для виявлення, вираження, збереження й розвитку

національної своєрідності всіх етногруп, які проживають на території нашої Батьківщини.

Доброзичливість і гостинність українців щодо чужинців закріплена в їхньому менталітеті. Традицією етнополітики Київської Русі було надавати вихідцям з інших країн притулок, що обумовлювалося в міждержавних угодах. Чужинці жили в окремих колоніях (гостинних дворах) зі своїми статутними правилами й самоуправлінням [5: 199-200]. Красномовні приклади становлення інституту притулку подає Запорізька Січ, до якої приймалися люди і з доброї волі, і з неволі з різних країн. Дослідник козацтва Д. І. Яворницький зазначав: «Були тут і ображені на своїй батьківщині, і ті, хто не мав шматка насущного на прожиття, хто натерпівся від тяглових повинностей, зазнав варварських катувань... усі вони знаходили гостинну зустріч на Запоріжжі» [6: 115 – 116].

Після втрати Україною державності процес становлення національних міграційних інституцій перервався. Його регулювання взяли на себе країни, в орбіту панування яких входили українські землі. Так, наприклад, за наказом Петра I у 1711 р. на Слобожанщині були поселені волохи, також одержали тут притулок калмики, серби, цигани та євреї, яким було надано більш широкі права та пільги, ніж етнічним українцям [7: 38-39]. Масове заселення територій України представниками інших національностей – сербами, греками, німцями, росіянами – набуло широкого розмаху. Встановлене в радянські часи єдине громадянство взагалі передбачало безперешкодне заселення українських земель неукраїнцями, а отже, і підготувало умови для утворення національних меншин.

7.2 В Україні створилася сучасна політико-правова база регулювання етнонаціональних процесів, яка належним чином забезпечує врахування, поєднання і пошук оптимального балансу інтересів етноспільнот. Якщо зробити порівняльний аналіз конституційних прав національних меншин у країнах західної демократії, то вирішення національного питання щодо національних меншин в Україні відповідає правовим нормам, виробленим світовим співтовариством. Наведемо для прикладу деякі статті конституцій демократичних держав із цього питання.

Так, у Конституції США (1789 р., поправка 15 за 1870 р.) записано: «Громадяни Сполучених Штатів не повинні позбавлятися виборчих прав чи обмежуватися в них Сполученими Штатами або окремими штатами з огляду на расу, колір шкіри чи колишнє перебування в рабстві» [8: 151]. У преамбулі до Конституції Французької Республіки (1958 р.) констатується, що «Франція утворює із заморськими народами Союз, оснований на рівності прав і обов'язків, без расових і релігійних обмежень. Французький союз складається з націй та народів, які об'єднують та узгоджують свої ресурси та зусилля для того, щоб розвивати свою цивілізацію, підносити свій добробут й забезпечувати свою безпеку. Вірна своїй одвічній місії Франція має намір вивести народи до вільного самоврядування та сприяти їм у демократичному веденні власних справ; уникаючи будь-якої системи колонізації, основаної на свавіллі, Франція забезпечує всім вільний доступ до громадських посад та індивідуальне або колективне користування проголошеними або підтвердженими вище правами й свободами».

Схожі принципи гарантування прав і свобод етноспільнотам зафіксовані в Конституції Італійської Республіки (1947 р.). У ст. 3 записано, що всі громадяни

мають однакову суспільну гідність і рівні перед законом без розрізнення статі, раси, мови, релігії, політичних переконань, особистого та громадянського стану. Рівність прав різних національностей проголошується в Конституції Іспанії (1978 р.): «Усі іспанці рівні перед законом; вони не можуть підлягати дискримінації за ознаками народження, раси, статі, віросповідання...» [9: 129-300]. Робиться акцент на праві самовизначення національних груп і корінних народів країни.

У цьому плані вартий уваги досвід США, де в другій половині ХХ ст. було прийнято низку законодавчих актів для забезпечення прав расово-етнічних груп. Загальне керівництво діяльністю всіх органів, які займаються регулюванням расових і етнічних відносин, у цій країні здійснюється на рівні апарату президента країни. Оскільки значній частині етноспільнот надається матеріально-фінансова допомога, важливу роль в етнічній сфері відіграє адміністративно-бюджетне управління президента. Координацію діяльності федеральних органів у цьому питанні здійснює підкомітет із громадянських прав Ради з питань внутрішньої політики. Етнополітичні питання входять також до компетенції міністерств юстиції, освіти, охорони здоров'я, сільського господарства, у складі яких створено відповідні підрозділи. Подібні підрозділи створено в міністерствах транспорту, торгівлі, в Управлінні із захисту навколишнього середовища. В Адміністрації у справах дрібного бізнесу діє бюро різних можливостей, яке надає позики і кредити дрібним підприємцям – представникам меншин.

Утілення в життя актів антидискримінаційного законодавства у сфері зайнятості покладено на кілька органів. Комісія Міністерства юстиції стежить за забезпеченням рівних можливостей під час найму на роботу в державних установах. Подібні завдання виконують також підрозділи в Міністерстві праці, зокрема у приватному секторі. У цілому уряд Сполучених Штатів Америки ефективно використовує економічні важелі (гранти, державне замовлення, кредити тощо) з метою забезпечення рівних можливостей для представників расових, етнічних меншин та інших етногруп [10: 240]. Цей досвід варто враховувати в етнонаціональній політиці Української держави.

Згідно зі ст. 35 Конституції України про право громадян на об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав та свобод, а також задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, громадяни інонаціонального походження можуть об'єднуватися в різні національно-культурні товариства. Нині в Україні офіційно зареєстровано 429 громадських об'єднань національних меншин, 26 із них мають всеукраїнський статус.

Закон України про національні меншини, його ст. 6, закріплює право національних меншин на національно-культурну автономію; користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

Причому в етнополітиці слід завжди враховувати слушне застереження науковців про те, що будь-якій демократії неминуче властиві етнократичні риси, оскільки, по-перше, вибір державної мови, домінуючої культури ставить у привілейоване становище тих громадян, для яких ці цінності є рідними, традиційними; по-друге, у привілейованій етнокультурі шанси на збереження в національній державі значно вищі, ніж в інших етноспільнот. «Етнократичний характер демократичної держави може бути істотно пом'якшений, – пише Е. Ян, – якщо вона не лише визнає факт поліетнічності і, можливо, мультинаціональності свого населення, але й докладе всіх зусиль, щоб підтримати існування етноменшини» [11: 118].

Особливою ознакою формування політико-правової бази регулювання етнонаціональних процесів в Україні стало широке застосування в національному законодавстві та на практиці міжнародного досвіду. Наша держава досить активно співпрацює з ООН, ОБСЄ, Радою Європи, Міжнародною організацією з міграції (МОМ), ЮНЕСКО тощо. У листопаді 1995 р. Україна стала членом Ради Європи і виконує свої зобов'язання перед нею, керуючись, наприклад, такими важливими документами, як Рамкова конвенція про захист національних меншин та Європейська хартія регіональних мов і мов меншин.

Відповідно до ст. 9 Конституції України, в якій зазначено так: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України», – ці міжнародні документи з їх ратифікацією стають складовою національного законодавства України, дороговказом в управлінських рішеннях.

Із розпадом СРСР і утвердженням на його теренах незалежних держав, питання про національні меншини цих країн набули надзвичайної актуальності. Специфіка полягає в тому, що колишні громадяни Радянського Союзу тепер стали мешканцями і суб'єктами владних відносин нових держав. Тому Конвенція держав-членів СНД «Про забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин» (1994 р.) у ст. 1 визначила осіб, які належать до національних меншин. Це особи, які постійно проживають на території однієї зі сторін, що домовляються і мають її громадянство, які за своїм етнічним походженням, мовою, культурою, релігією або традиціями відрізняються від основного населення певної сторони, що уклала Конвенцію. Кожна з держав, що підписали Конвенцію, зобов'язалася гарантувати особам, які належать до національних меншин, громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні права і свободи відповідно до загальноприйнятих міжнародних стандартів у галузі прав людини та до законодавства країни. Підкреслено, що повага до прав осіб, які належать до національних меншин, зумовлює виконання цими особами своїх обов'язків щодо держави, на території якої вони проживають.

Рекомендована література

1. Куць О. М. Мовна політика в державотворчих процесах України. – Х.: ХНУ, 2004. – 275 с.
2. Захист прав національних меншин в Україні: Збірник нормативно-правових актів. – К.: АНКАОУ, 2003. – 288 с.

3. Міжнаціональні відносини та національні меншини України: стан, перспективи / За ред. Р. Чілачави. – К.: Голов. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2004. – 384 с.